

246 TVÅNG OCH FRIHET UTI UPPFOSTRAN

HUB, JVS handskriftssamling

Ett undervisande och uppmuntrande ord tillhör Skolläraren vid alltid under hans tjensteutöfning. Men isynnerhet lämpligt är det vid ett tillfälle såsom detta, då han sjelf och hans lärjungar gå efter slutadt arbete att söka hvila, då dessa för en längre tid skiljas ifrån hans omsorg.

Men detta tillfälle, det enda, vid hvilket äfven ungdomens föräldrar och målsmän förlefva en stund med oss lärare manar äfven till meddelanden i de ämnen, som ||på båda sidor|| böra omfattas med samma deltagande, i dem nemligen, som angå den för båda lika kära ungdomens undervisning och bildning. Då jag derföre Högtärade åhörare tar mig friheten tala några ord öfver »Tvång och frihet uti uppfostran», så är jag säker, att Edert deltagande Högtärade Åhörare gör hvarje annan ursäkt öfverflödig, än det välvilliga ||öfverseende|| jag bör utbedja mig för framställningens brister.

Frihet och tvång, dessa tvenne föreställningar hafva derföre en så stor betydelse för människan, och sjelfva orden anslå med en så till själen trängande ton hennes öra, emedan de i sjelfva verket omfatta hela hennes andliga väsendes hemlighet. Uppfattningen af deras natur och ömsesidiga förhållande afgör öfver människan, uppfattning af sin bestämelse på jorden, på den beror, om hon skall arbeta för frihetens värld, för andens rike, eller lefva bunden af naturnödvändigheten, af djurets tvång, om hon med lugnt mod eller under oro och osäkerhet skall vandra lifvets bana.

Inser hon att hennes frihets källa är hennes eget förnuft, att derföre endast förnuftigt tänka och förnuftigt handla gör henne fri, då har hon redan valt den bättre delen, och ett redligt sträfvande skall förskaffa henne dess besittning. Det skall föra henne till det erkännande, att det förnuftiga icke är hennes förmenande och godtycke, utan är det, som allmänt gäller såsom förnuftigt och redan består, med ett ord den andliga verldsordningen. Böjer sig människans sinne under denna, så tjenar hon en annan lag än godtyckets. Hon kan då icke finna någon annan frihet än den öfvertygelsen om denna verldsordnings förnuftighet skänker henne. Ty vill hon det förnuftiga, och erkänner denna ordning för förnuftig, så upphör den att utgöra ett band på hennes frihet. Hvad hon tror och vet, det erkänner hon då för sanning, emedan hon inser, att så är, emedan hon inser, att intet, hvaremot verldsordningen bär vittnesbörd kan förtjena sanningens namn. Att lära känna denna ordning, det utgör derföre målet för menniskoandens forskning- ar. Hvad hon gör, det gör hon då likaså, emedan hon vet, att verldsordningens lag är den förnuftiga, är hennes eget förnuftiga väsendes, emedan hon således enbart i öfverensstämmelse med den kan handla efter sin andes inneboende frihet.

Hvad behöfver jag, för att förklara detta, annat än åberopa det lugn och den höga frihet den religiösa tron skänker, denna tro som förtröstar, att allt, som sker, är af Gudi. Den innebär denna nämnda öfvertygelse, att i den Gudomliga verldsordningen finnes all sanning och frihet, att vetandet om Guds råd med människan är sanning, att handling efter Hans vilja ger den frihet, som af Skriften benämnes den herrliga – Guds barnas –

Att vidare denna frihet på samma gång den ger befrielse från det yttres tvång, äfven är inre frihet, frihet från begärens välde, den sinnliga

naturens öfvermakt. Denna utgör den andra sidan af det tvång menniskoanden i sitt sträfvande till frihet har sig motsatt, det tvång som kallas naturnödvändighet. Det bör människan befria sig ifrån genom att beherrska det ||beherrska det i sina egna sinnliga begär.|| Men hon eger icke magt deröfver, förrän den högre nödvändigheten, den i andens värld, den andliga världsordningen, upphört, att tvinga henne, att vara hennes frihet motsatt. Det är derföre människan blott i verksamhet, genom att träda i den andliga världsordningens tjänst, genom att arbeta i mensklighetens stora intressen, vinner makt öfver 10 sig sjelf, öfver sin egen sinnliga natur. Ju mer människan arbetar sig in i dessa intressen, ju verksammare hon är för dem, för sina medmenniskor för någon annans väl än sitt eget enskilda, desto friare och lyckligare känner hon sig derföre, ty desto mindre aggar henne begäret, desto mindre fräter ångern hennes sinne.

—
 //N. B.// Men någon bland Eder Högtärade Åhörare säger kanske redan: Det var ju fråga om Frihet och tvång uti uppfostran – icke i lifvet! – Hvilket är då här deras förhållande? Jag svarar härtill: »Jag har redan sagt det». – Ty hela människans lif är samma uppfostran i olika 20 former, är *en fortgång genom tvång till frihet*. Detta är också barnauppfostran.

Hvarje moder vet, att barnauppfostran ifrån första stund tjenar att befria barnet ifrån naturnödvändighetens band, ifrån den hjälplöshet, som företrädesvis tillhör människans afföda, ifrån de naturliga drifternas öfvervalde, ifrån blotta naturtillståndet öfverhufvud. Men man gör icke egentligen detta till syftemål för uppfostran, utan man söker vänja barnet vid mensklig sed, först i det ringa, småningom i det större och viktigare. Men hvad är detta annat än att pålägga detsamma den andliga världsordningens tvång, för att befria det från naturens? Hvad 30 är det annat, än att genom tvång föra till frihet? – till fritt valde öfver kroppen och dess rörelser, till fritt bruk af talemåttet och dermed till tankens frihet, till fritt användande af, hvad man kallar själsförmögenheterna öfverhufvud.

Och fortgången af människans utveckling bevisar det noggsamt, att denna befrielse ur naturnödvändighetens band blifvit köpt med ett nytt tvång, med den andliga världsordningens. Ty det kommer en tid, då människan känner att den sed uppfostran gifvit henne är ett band, likasom hela det lif i hvilket hon är stäld. Hon bindes af den allmänna sammanlefnadens skenbart tillfälliga bruk, af samhällsordningens 40 band, af det i god tro mottagna vetandet, af sin nations, sin tids sätt att tänka och handla. Det är då medvetandet om allt detta såsom bindande, såsom en af henne oberoende form för hennes andliga tillvaro och verksamhet, som den andra perioden för hennes uppfostran inträder, den som fortsätter genom hela lifvet, och hvars syftemål är det ofvan anförda, öfvertygelse om denna andliga ordnings förnuf-tighet och ett handlingssätt; som genom att tjena dennas lag bevisar öfvertygelsens äkthet och fasthet. Denna period inträder också, då den naturliga lekamliga utvecklingen hunnit sin fulländning, och då de fullvuxna begären för att beherrska fordra sjelfständigt, sjelfverksamt 50 ||på insigt och öfvertygelse fotadt|| ingående i den andliga världsordningen, icke blott en passiv vana vid denna, sådan barnauppfostran meddelat den.

—
 //N. B.// Vi inskränka oss af lätt insedd orsak här till den förra af dessa perioder, till barnauppfostrans. Det anförda ger oss vid handen att dess

syftemål bör vara att *införa barnet i den andliga världsordningens tvång.*

Om den befrielse ifrån naturnödvändigheten barnauppfostran gifver har jag redan talat. Men det är också tydligt, att, då ännu en annan period för uppfostran återstår, och då denna icke kan inträda i ett nu, utan småningom uttränger barnauppfostran, denna äfven småningom bör förbereda den förra. Derföre finnes det äfven inom barnauppfostran en fortgång från tvång till frihet.

Det är för hvar och en af Eder Högtärade åhörare en alldaglig sats, att barnauppfostran allt mer bör förlora naturen af tvång, ju mer barnet närmar sig ynglingåren och derunder vinner förmåga af insigt och öfvertygelse. Ingen lärer heller förstå detta så, att ||denna öfvergång|| skulle innebära äfven större befrielse från den ordning och sed, till hvilken barnauppfostran bör föra. Tvärtom, stegras ju för hvarje dag anspråken på allmänt menskligt vetande och den sed hos barnet. 10

Men det torde stundom glömmas, att denna fortgång icke blir möjlig, om icke barnauppfostran börjat med ett tvång, som mot dess slut gör sig sjelf öfverflödigt. Redan hos det späda barnet röjer sig egenviljan, det naturliga motståndet mot det band uppfostran pålägger det. Men låt blott en gång denna egenvilja göra sig gällande, och detta skall framkalla mångdubblad kraft hos densamma, och den skall kräfva mångdubbelt bemödande att böjas och ledas. 20

Det är isynnerhet i en Skola hvarje dag lärer uppfostraren nödvändigheten af att genom tvång föra till frihet. Hvarje afvikelse från sed och ordning, som icke allvarligt beifras, verkar här desto mer upplösande, emedan den genom exemplet främjar allmänt själfsväld. Om också blott en tillfällig böjelse hos läraren att undgå obehaget af en anmärkning och näpst, bestraffar sig snabbt. Ja redan en vecka, några dagar, kunna gifva honom erfarenhet af, hvilka följder en sådan otidig eftergifvenhet medförer. Deremot kan han å andra sidan lika lätt pröfva, huru sträng beifran af förseelsen besparar honom stränghet, huru icke blott i afseende å den enskilda lärjungen, utan i förhållande till alla här tvånget i sjelfva verket förmår göra sig sjelft öfverflödigt. Vanan härdar sinnet mot mycket. Men man måste dock tro, att ingen uppfostrare utan bekymmer och sorg finner hos barnet en osed, att också hvar och en ädelt tänkande människa lider vid att se en like endast genom medel, hvilka förneka människans förnuftiga väsende kunna ledas till det, som sed och ordning bjuda. Men hvarje vek känsla måste stå tillbaka der öfvertygelse och erfarenhet tala. Det gäller i en inrättning, sådan som skolan, icke den enskildas behag eller obehag, utan de mångas framtida väl och ve, hvilka kärleksfulla fäder och mödrar åt Skolans vård anförtrott, det gäller icke blott dessa närvarande, utan äfven de kommande; ty här fortlefver sed som osed genom generationer, och ||äfven kommande|| lärares bästa bemödanden skulle för lång tid blifva fruktlösa, der den sednare en gång inrotat sig. 30 40

Och om Skolläraren ofta nödgas känna sin medkänsla upprörd och lida obehaget att dölja densamma under allvar och stränghet, huru svårt skall då icke ofta striden vara i fadrens kärleksfulla, i modrens öma veka hjerta. Det är lätt att ana, huru det skall pröfva detta hjerta att upptäcka odygden och åter manas till den tunga pligten att vara dess domare och hämnare. Föräldrar! Det är en af dessa Edra djupa känslor oerfaren, hvars röst nu talar till Eder. Dock hvar och en, som med ungdomens vård varit sysselsatt, som omfattat den med någon värma, och som haft öppna ögon för hvad som tilldrager sig ikring honom, har säkert äfven erfarit – ty ty värr finnes tillfälle dertill – att 50

föräldrakärlek, som blott är vek känsla, icke förnuftigt bemödande för barnets framtid, som äfven tål barnets oart, emedan dess bestraffning sårar denna känsla – att en sådan föräldrakärlek bereder sitt föremåls förderf. Äfven jag har sett modrens slösande ömhet belönas med liknöjdhet och missaktning, hennes kärleksveka öfverseende efterträdas af medmenniskors förakt för det till yngling vordna barnet, ja af lagens straffande arm. – Erfarenheten, jag tror det, lärer såsom eftertanken, att i familjen så väl som i skolan, i all barnets uppfostran, så väl som i den, lifvet fortfar att meddela, tvånget är den enda väg som leder till frihet,

Jag hoppas, att för Eder, kära Gossar, funnits något att lära i det, jag nu anfört. Isynnerhet har jag deri önskat säga något till Eder äldre. Ty jag har sökt i gerning visa er, hvad jag här lärt, att äfven inom skolan en fortgång från tvång till frihet bör finnas. Och då denna för Eder icke kan bestå i annat än att fullgöra Edra åligganden härstädes med god vilja och af öfvertygelse, att så är rätt, så vill jag också gerna för er framställa, hvarföre den ordning I här ären vana att iakttaga bör iakttagas, hvarföre ingen förseelse mot densamma får lemnas utan beifran. I kunnen äfven för detta år ur er egen erfarenhet i Skolan intyga, att sträng beifran småningom gör stränghet obehöflig, emedan den gör förseelsen sållsynt. – I veten här alla, Kära Gossar, att detta år för Edra lärare icke varit i allom glädjande. Jag har också varit vittne dertill, att hvad som bedröfvat oss Edra lärare äfven gjort er sorg. Och det är med så mycket glädje jag här vill offentligen gifva er det loford, att I på sednaste tid hafven vil sträfvat att uppfylla era åligganden. Ansen derföre att jag är njugg på loford icke att jag mindre glädes att här säga detta. Men det är det yppersta loford menniskan kan vinna, att hon redligen sträfvat att fullgöra sin pligt. Detta beröm har jag nu för sednaste tid gifvit eder.)

(Såsom bevis = Betygen) (Böckerna)

Särskildt vänder jag mig till Eder båda, Dig Schlüter och Sarlin, hvilka nu fått tillstånd att med Skolans betyg öfvergå till Gymnasium. Tron icke att lagen utvidgar er frihet. Ty den är densamma för Gymnasium och Skolan. I skolen der njuta samma frihet som här, den edert goda uppförande gifvit er. – Såsom sista helsning ifrån Edra lärare härstädes vill jag påminna er. Sträfven att göra er läsning till något mer än en blott lexa. Minnens derföre, att sanning i och för sig är allt vetandets föremål, och att vetandet äfven föres till Guds fullkomligheter. Erinren Er, att menniskan icke lefver för att blott läsa, utan att hon bör lära för att åter kunna betala menskligheten och fäderneslandet sin skuld af mottagen bildning. Glömmen ej, att menniskan icke eger någon annan bestämmelse än den att blifva och vara ett värdigt redskap i den allmänna gudomliga verldsordningen.

Dig Sarlin vill jag till ett minne af Skolan lemna denna bok. Du har förtjent den genom Din exemplariska arbetsamhet. Fäster du dervid äfven ett minne från mig så skall det vara mig kärt; ty med öfriga lärare delar jag det glada hoppet för eder framtid. Farväl båda. Glömmen ej denna skola och er skyldighet att göra den heder! Må sanningens och nådens anda leda edra steg!